

ISSN 0281-2847

GOTHENBURG PAPERS IN THEORETICAL LINGUISTICS

S25

JENS ALLWOOD
SÖREN SJÖSTRÖM

ORDFÖRRÅDET I LÄROPLANERNA

MARS 2001

GTPL
GOTHENBURG PAPERS IN THEORETICAL LINGUISTICS

GPTL-rapporterna täcker allmänna och teoretiska områden inom lingvistik. Serien innehåller rapporter skrivna såväl av enskilda personer som av projektgrupper. Skrifterna utkommer orgelbundet i två underserier, en bå serie för de engelska rapporterna och en grön för de svenska.

JENS ALLWOOD
Redaktör, GPTL

1. INLEDNING

I denna rapport analyserar vi ordförrådet i läroplanerna. Vår analys bygger på en språklig statistisk analys av läroplanerna samt på vissa jämförelser med tillgängliga korpora av talspråk och skriftspråk (se Allwood, 1996 och senare upplagor).

Vi kommer först att diskutera relationen mellan språket i läro- och kursplaner för grundskola och gymnasium och språket i mer allsidigt sammansatta korpora för tal- och skriftspråk. Denna diskussion bygger på tabell 1, 2 och 6 i appendix.

Därefter kommer vi att analysera språklig variation inom ramen för läro- och kursplanerna. Vår första typ av analys gäller skillnader mellan de olika delar av dokumenten som behandlar gymnasium och grundskola. Nästa typ av analys gäller de skillnader som finns inom dokumenten mellan uppnåendemål, strävansmål, läroplaner etc.

Den tredje typen av analys gäller språkliga skillnader mellan de olika programmen.

Till sist kommer vi att försöka dra vissa övergripande slutsatser av analysen.

Texterna från skolverket är därför uppdelade på tre olika sätt:

1. Skillnader mellan dokument för grundskola och dokument för gymnasium (appendix, tabell 5 och 9)
2. För både grundskola och gymnasium i enlighet med textens syfte och innehåll, dvs olika typer av mål, betygskriterier etc. (appendix, tabell 3 och 7)
3. För gymnasiet i förhållande till programområden (appendix, tabell 4 och 8).

2. SKRIFTSPRÅK, TALSPRÅK OCH LÄROPLANSspråk

2.1 Översikt

Vi börjar vår analys av läroplansspråk med att jämföra läroplanens språk med data från mer allsidigt sammansatta korpora från skrift och talspråk. Skriftspråksmaterialet innehåller data från tidningen Göteborgs-Posten (30%) och svenska 80-talsromaner (70%), medan talspråksmaterialet innehåller data från ett tjugotal olika typer av talspråksinteraktion. Tre

av dessa typer innehöll igenkommande fraser; samtal med gula sidorna, en identifieringsuppgift och en auktion (se vidare avsnitt 2.3 nedan och Allwood, 1996 och senare upplagor).

Tabell 1 nedan ger en kvantitativ översikt av de tre typerna av data.

Tabell 1. Kvantitativ jämförelse av data från skrift, tal och skolverksspråk (Det totala antalet ordtyper utgör inte en summa av det tre ovanstående eftersom hänsyn tagits till att samma ordtyper kan förekomma i alla tre korpora.)

Korpus	Förekomster	Typer	Ordrikedom
Skolverket	358 350	17 932	9 775
Talspråk	646 168	31 614	10 319
Skriftspråk	512 310	56 960	20 308
Totalt	1 454 462	83 574	16 196

Trots att de tre korpora inte är lika stora, kan vi konstatera att skolverkets språk måste vara mycket standardiserat, eftersom antalet ordtyper är något mindre i skolverkskorpusen än i talspråkskorpusen. Som vi ser används nästan tre gånger så många ordtyper i vanligt skriftspråk som i talspråk. I talspråk kan man på olika sätt förlita sig på situationell information och behöver därför inte lika stor lexikal variation. Det är därför förvånande att antalet ordtyper i skolverkskorpusen är mindre än i talspråk. Den viktigaste förklaringen är troligen en mycket långt genomförd standardisering, men man måste fundera på om det även i läroplanstexterna kan finnas ett förlitande på kontextuellt given information med i bilden.

Intrycket av standardisering i skolverkets texter behålles om vi använder det kanske bästa måttet på ordrikedom - sk "teoretisk vokabulär" ett mått som tillåter en att jämföra kvantitativt olika korpora med avseende på ordförråd genom att räkna ut ordförrådet i förhållande till ett givet värde. I tabellen har vi använt 100 000 ord. Vad som anges är då det förväntade antalet olika ordtyper om de 100 000 orden valts slumpmässigt från en given korpus.

Vi ser att skillnaden mellan talspråk och skolverksspråk minskar men att tendensen är det samma. Vi kan också se att ordrikedomen i hela sammanlagda korpus (som inkluderar skriftspråk, talspråk och skolverksspråk) är mindre än i enbart skriftspråk. Det sagda gäller även om vi bearbetar data genom att genomföra en så kallad lemmatisering, där vi sammanför alla böjningsformer av ett ord, t ex *formerna elev, elever, eleven, eleverna, elevs, elevers, elevens, eleverna* förs alla samman under ordet *elev*. Tabell 1 i inledningen till appendix visar att antalet ordtyper och ordrikedom minskar för alla tre korpusarna men att detta inte ändra relationerna mellan dem.

2.2 Analyser av ord och kollokationer

De tabeller vår analys grundas på innehåller alla frekvensdata om ordförekomster, ordtyper och kollokationer. Skillnaden mellan ordtyp och ordförekomst förstås kanske lättast genom ett exempel. Om vi skriver *bil, bil, bil* har ordtypen *bil* fått tre förekomster. En kollokation är helt enkelt en upprepad samförekomst av två eller flera ord. Om vi skriver *det är, det är* har vi två förekomster av två-ordskollokationen *det är*. Vi kommer nedan att ge data gällande kollokationer med två, tre, fyra och fem ord. Man bör notera att en kollokation inte är det samma som ett idiom eller en fras. Två-ordskombinationen *att det* är en frekvent kollokation trots att orden tillsammans inte utgör en särskilt fullständig fras. Det är enbart en upprepad samförekomst av ord.

I en del av frekvenslistorna har vi avlägsnat synkategorematiska eller funktionsord (dvs artiklar, prepositioner, konjunktioner, räkneord, pronomen och hjälpverb) eftersom dessa alltid är de mest frekventa i alla korpora och därför ofta antas inte visa något intressant om ett visst ordförråds egenart. Vad som finns kvar i en sådan tabell är då de kategorematiska orden (dvs i princip substantiv, verb, adjektiv och vissa adverb). Tabellerna i kapitel 1 i appendix illustrerar dessa olika typer av tabeller.

a - tabeller ger ordlistor och kollokationer inklusive synkategorematiska ord

b - tabeller ger ordlistor och kollokationer utan synkategorematiska ord

I en ytterligare typ av tabell har vi försökt ta fram de ord och kollokationer som är mycket vanligare eller unika för en viss typ av ordförråd. Resultaten av denna typ av analys finns i tabellerna 6-9 i appendix.

2.3 Jämförelse mellan läroplansspråk, skriftspråk och talspråk

I tabell 2.1 i appendix presenteras en jämförelse av de vanligaste orden i korpora för läroplaner, skriftspråk och talspråk. Tabellen visar att i så väl talspråk som skriftspråk utgörs de 100 mest frekventa orden nästan uteslutande av synkategorematiska eller funktionsord. I skolverkskorpusen är däremot nästan 50% kategorematiska. Detta visar troligen att språket är starkt verksamhets- och ämnesinriktat. Redan bland de 20 mest frekventa orden finner vi ord som *eleven, kunna, skall, kurser, kunskaper* och *utföra*, som tydligt visar på målgrupp, verksamhetsformer, regler och mål. Det bör här noteras att vi i skolverkskorpusen, men inte i tal- och skriftspråkskorpora, gjort en enkel form av lemmatisering så att böjningsformerna *elev, elever, eleven, elevenna, elevs, elevers, elevens, elevennas* listas under "eleven" eftersom detta är den vanligaste formen.

Man kan också se att skolverkets språk mera liknar skriftspråk i allmänhet än talspråk. Följande ord, som är mycket utmärkande för talspråk, *det, ja, så, jag, vi, då, du, man, ju*, är

helt frånvarande bland de mest frekventa orden i läroplanskorpussen, medan de oftast förekommer men har en något lägre frekvens i skriftspråkskorpussen.

Om vi betraktar de kollokationer som innehåller minst ett kateogrematiskt ord, blir den kanske mest slående iakttagelsen att skolverkstexterna innehåller långt fler högfrekventa kollokationer än tal- och skriftspråk. Man tycks använda sig av färdiga formuleringar som upprepas gång på gång. Innehållet i kollokationerna är dessutom helt annorlunda än det vi finner i talspråk och skriftspråk. Det tycks vara mycket starkt bundet till läroplanernas funktion och innehåller genomgående ord som *eleven, kursen, kunskaper, redogöra för, insikt* etc. Förklaringen till att talspråkskorpussen innehåller fler kollokationer än skriftspråkskorpussen ligger i att de tre ovannämnda aktiviteterna; samtal med gula sidorna, identifiering och auktion, alla innehåller vissa fraser som återkommer i samtal efter samtal.

I tabellerna 6-9 i appendix finns också en jämförelse av de tre korpora. I dessa tabeller har vi tagit hänsyn till både hur vanlig(t) en kollokation eller ett ord är och hur mycket vanligare den (det) är i sin korpus än i de båda övriga korpora. Dessa tabeller kan sägas ytterligare styrka vad som redan konstaterats. Läroplanens innehållsområde och syfte slår kraftigt igenom. Ord som *eleven, kursen, kunskaper, utföra, redogöra, arbetet, godkänd, insikt, kvalitet, självständigt* är mycket vanligare såväl som enskilda ord, som ingående i kollokationer i skolverksskorpussen.

I avsnitten 3, 4 och 5 nedan går vi nu vidare med att diskutera några av de språkliga skillnader som finns mellan olika delar av skolverksskorpussen.

3. GYMNASIUM OCH GRUNDSKOLA

3.1 Inledning

En uppdelning av skolverksskorpussen i material från gymnasium och grundskola gav följande resultat.

Tabell 2 Texter från Gymnasium och Grundskola

Korpus	Förekomster	Lemmatiserade typer	Ordrikedom (efter lemmatisering)
Grundskolekursplaner	29 241	2 835	1 727
Gymnasieläroplaner & kursplaner	329 109	12 013	2 022
Totalt	358 350	12 678	2 050

Som vi ser är gymnasiekorpusen ungefär 11 gånger så stor som grundskolekorpusen. Denna storleksskillnad ligger bakom skillnaden i antalet ordtyper. Möjligen förklarar den också skillnaden i ordrikedom trots att det använda måttet på ordrikedom vocab 10 000 är avsett att neutralisera storleksskillnader.

3.2 Likheter mellan grundskola och gymnasium

3.2.1. Synkategorematiska ord

En genomgång av ordförrådet (tabell 5.1a i appendix) visar på uppenbara likheter. I tabell 3 visar vi de mest frekventa synkategorematiska orden i korpusarna för gymnasium och grundskola. Uttryckens ordning är baserad på en sammanslagning av deras ranger för de olika delarna av de båda korpusarna. Vi ser att prepositionerna *för* och *av* är de sammanlagt högst rangordnade synkategorematiska orden. Den underordnande konjunktionen *att* följer därnäst, ytterligare en preposition: *om*, relativpartikeln *som* och två modala hjälpverb: *skall* (obligation) och *kan* (möjlighet).

Tabell 3. De vanligaste synkategorematiska ordens ranger i Gymnasie- respektive Grundskolekorpusen.

uttryck	Gymnasium rang	Grundskola rang
för	3	5
av	6	4
att	9	2
om	10	7
som	13	6
skall	12	9
kan	11	15
olika	17	12
de	20	18

Vi ser, således, att trots den stora kvantitativa skillnad som råder mellan korpusarna finns det klara likheter i användningen av funktionsord.

3.2.2. Kategorematiska ord

När vi jämför de båda korpusarna med hänsyn till användningen av kategorematiska ord (se tabell 5.1b i appendix) finner vi att bland de 20 mest frekventa orden är endast fyra gemensamma. Detta visas i tabell 4. Vi ser att *eleven* har högsta rang i båda korpusarna; att

kunskaper har nästan lika hög rang i båda; att *arbetet* har högre rang i Gymnasiekorpusen än i Grundskolekorpusen, men att uttrycket ändå tillhör de mest frekventa orden, och att *mål* har ungefär lika hög rang i båda korpusarna.

Tabell 4. Gemensamma kateogrematiska ord och deras ranger i Gymnasie- respektive Grundskolekorpusen.

uttryck	Gymnasium rang	Grundskola rang
eleven	1	1
kunskaper	3	2
arbetet	5	18
mål	13	15

Det finns givetvis ytterligare likheter när vi jämför de två korpusarna: *beskriva* har rang 23 i Gymnasiekorpusen och 24 i Grundskolekorpusen; *betydelse* har rang 25 i båda; *samband* rang 27 respektive 37, osv.

Vad som inte har visats i tabellen ovan är de skillnader beträffande ordtyper som råder mellan korpusarna; dessa skillnader kommer att belysas i nästa sektion.

När vi övergår till att betrakta ordkollokationer ur de två korpusarna finns det också tydliga likheter. Nedan visas några typiska exempel på tvåordskollokationer (tabell 5.2. i appendix):

Gymnasium: *kursen skall, eleven kan, kunna redogöra*

Grundskola: *eleverna skall, eleven kan, undervisningen skall*

Dessa tvåordskollokationer, som återfinns bland de ca 15 högst rangordnade i de båda korpusarna, utmärkes av förekomsten av modala hjälpverb i uttryckandet av 'obligation' och 'möjlighet'. När vi betraktar större kollokationer (se tabellerna 5.3-5.5 i appendix) finner vi ännu tydligare exempel på framför allt uttryckandet av 'obligation'.

Gymnasium: *efter genomgången kurs skall eleven, kursen skall ge kunskaper om, kursen skall även ge kunskaper om, etc;*

Grundskola: *som eleverna skall ha uppnått, mål som eleverna skall ha, skolan skall i sin undervisning, etc.*

3.3 Skillnader mellan grundskola och gymnasium

Vi såg i tabell 4 ovan att endast fyra av de tjugo mest frekventa kateorematiske orden var gemensamma för de båda korpusarna. De skillnader detta indikerar kan lättast studeras när vi betraktar ord som är extremt mycket vanligare, dvs unika ord, i respektive korpus (se tabell 9.1-9.5 i appendix).

För att börja med de enkla orden, kan vi observera att Gymnasiekorpusen är mer fokuserad på eleven: uttrycket *eleven* har en mycket hög frekvens (10.454 förekomster); vidare ges flera högfrekventa uttryck för elevaktiviteter: *utföra*, *redogöra* och *tillämpa*; uttrycket *självständigt*, slutligen, fokuseras också på elevens attityd till arbetet i skolan. Notabelt är att bland de 40 mest frekventa uttrycken finns inget som betecknar ett ämne.

De mest frekventa orden i Grundskolekorpusen uttrycker andra begrepp. Här ligger fokuseringen mer på skolans arbete, ämnesindelning och krav än på eleven själv: De mest frekventa uttrycken är *språk* (176 förekomster), *undervisningen* (133), *bedömningen* (108) och *svenska* (104). Till skillnad från Gymnasiekorpusen finner vi bland de 40 mest frekventa kollokationerna åtskilliga som uttrycker 'ämne': *teckenspråk*, *andraspråk*, *hemkunskap*, *slöjdarbetet*, *modersmål*, *c-språk*, etc. De sist givna exemplen illustrerar ytterligare en skillnad mellan de båda korpusarna: språk och språkbehärskning ges stort utrymme i Grundskole-korpusen.

Båda korpusarna uttrycker i ordkollokationer allmänna krav på undervisning, kurser och ämneskunskaper.

Grundskoletexternas fokusering på språket visas också tydligt i ordrikare (3, 4, 5 ord) kollokationer (speciellt i tabell 9.5 i appendix):

undervisningen i svenska som andraspråk, ordbok och grammatik som hjälpmedel, sin språkinläring och sitt arbetssätt, förmåga att utvärdera sin språkinläring, elever med ett annat modersmål, etc.

Gymnasieskolans yrkesinriktade program avspeglas i kollokationer som:

medveten om de säkerhetsrisker som, arbetar ergonomiskt rätt och miljö-medvetet, att bedöma kvaliteten på utförda, etc. Gymnasieskolans högre teoretiska nivå uttrycks i kollokationer som: *analysera och formulera enklare hypoteser.*

4. INDELNING AV KORPUS EFTER INNEHÅLL OCH SYFTE

I tabell 5 nedan, presenteras hur läroplanstexterna delats in efter innehåll och olika överordnade syften.

Tabell 5 Indelning av läroplanstexter efter överordnad målsättning

Korpus	Förekomster	Lemmatiserade typer
Gy-kpl: Syfte/kommentar	58 572	5 208
Gy-kpl:Mål	122 346	8 282
Gy-kpl: Betygskriterier	138 305	4 696
Gymnasieläroplaner	9 886	1 288
Totalt gymnasium	329 109	12 013
Gr-kpl: Kursplan/strävan	17 895	2 312
Gr-kpl:Mål	4 111	902
Gr-kpl: Betyg och bedömning	6 736	1 096
Gr-kpl: Inledning	499	213
Totalt grundskola	29 241	2 835
Totalt	358 350	12 678

Vi kan först konstatera att det finns mer material från gymnasium (92%) än från grundskola (8%) i texterna från skolverket. Inom ramen för såväl gymnasium som grundskola har vi sedan delat upp materialet i följande delmängder. (Orden inom anföringstecken anger vilka rubrikord vi använt som kriterier vid uppdelningen av materialet).

Gymnasium

1. Syfte - kommentar: ”Kommentar”, ”syfte”, ”ämneskommentarer”, ”programpresentation”, ”kursplaner”, ”programmål”.
2. Mål: ”Mål”, ”strävan”.
3. Betygskriterier: ”Betyg”.
4. Gymnasieläroplaner.

Grundskola

1. Kursplan - strävan: ”Sträva efter”, ”mål att sträva efter”, ”gemensamma mål att sträva efter”, ”kursplan”.
2. Mål: ”Eleven skall”, ”mål”, ”utöver tidigare angivna gemensamma mål”, ”utöver de mål för”.
3. Betyg och bedömning: ”Betygskriterier”, ”bedömningens inriktning”, ”betyg och bedömning”.
4. Inledning: ”Inledning”, ”annars”.

I sektionerna 3 och 6 i appendix ges data för ord och kollokationer gällande dessa 8 delmängder.

4.2. Gemensamma drag

Vi inleder den mer detaljerade jämförelsen av de åtta läroplanstexterna ovan med att undersöka vilka likheter som råder mellan texterna; med avseende på både synkategorematiska och kategorematiska ord.

4.2.1. Synkategorematiska ord

De åtta läroplanstexterna uppvisar tydliga likheter i användningen av de synkategorematiska orden (se tabellerna 3.1a-3.1c i appendix). Tabell 6 nedan innehåller en lista över de synkategorematiska ord som har fått en rang 1-10 i någon av de åtta texterna. Ordningen i vilken uttrycken presenteras är grundad på vilket antal läroplanstexter uttrycket förekommer i. Tabellen visar att prepositionen *i* är det vanligaste synkategorematiska ordet eftersom det är det enda funktionella ord som återfinns bland de 10 första orden i alla åtta läroplanstexterna. Vidare bland de mest frekventa orden återfinns vi också *för* och *av* (också prepositioner), den allmänt underordnande konjunktionen eller infinitivmärket *att*, relativordet (ibland också preposition) *som*, och de modala hjälpverben *skall* och *kan*. (*kan* och *kunna* har här förts till samma typ). Fortsättningsvis finner vi ytterligare prepositioner, kopulaverbet *är* (presensformen av *vara*), den obestämda artikeln *en*, den samordnande konjunktionen *samt*, den bestämda artikeln *den* och ett enda pronomen: *de*.

Tabell 6. De vanligaste synkategorematiska orden i de åtta läroplanstexterna.

uttryck	förekomst i antal läroplanstexter
i	8
för	7
av	6
att	5
som	5
skall	4
kan	4
om	3
till	3
är	2
en	2
med	2
på	1
samt	1
den	1
de	1
ha	1

Som synes uppvisar de åtta läroplanstexterna stora likheter när vi betraktar användningen av de synkategorematiska - funktionella - orden.

Det finns också anledning att upprepa vad som redan sagts i 2.3. ovan om vissa skillnader mellan Skolverkets texter och talspråk: medan talspråket utmärks av en hög förekomst av pronomen är just sådana ord mycket sällsynta i Skolverkets texter.

4.2.2. Kategorematiska ord

Även när det gäller de de kategorematiska orden (substantiv, verb, adjektiv och vissa adverb) och ordkollokationerna finner vi tydligt gemensamma drag. Detta ser vi om vi betraktar, t ex, de 15 mest frekventa kategorematiska orden i varje läroplanstext.

Tabell 7. De vanligaste kateogrematiska orden i de åtta läroplanstexterna.

uttryck	förekomst i antal läroplanstexter
eleven	8
kunskaper	6
arbetet	4
mål	4
ämnena	3
undervisningen	3

I läroplanerna representerar dessa uttryck begrepp som finns med oavsett innehållstyp. Detta är inte så märkligt om vi betänker vilka begreppen är. Till exempel står uttryck som *elev-/eleven* för den mänskliga agent vars intressen och behov skolans verksamhet strävar efter att tillgodose; *kunskap* för den relationella egenskap eleven skall tillägna sig; *arbete* för en central aspekt av skolans verksamhet eller en verksamhet för vilken eleven förbereds; *mål* för det avsedda resultatet av verksamheten; *undervisning* för det organisatoriska instrument med vars hjälp skolan kan hjälpa eleven att skaffa sig kunskap och *ämne*, slutligen för en avgränsning i termer av speciell kunskap.

Följande uttryck har rang 1-15 i två läroplanstexter:

kursen, utbildning, utföra, godkänd, utveckla, språk, människor, samhället, förmåga;
 Slutligen ger vi exempel på uttryck med rang 1-15 i en enda (av de åtta läroplanstexterna):
kommentar, förkunskapskrav, kursplaner, t ex, insikt, kvalitet, självständigt, nivå, stöd, handledning, redogöra, genomgången, färdigheter, grundläggande, skolan, ansvar, läroplanen, svenska, bedömningen, uttryck, exempel, etc.

4.3. Särskiljande drag.

Det är tydligt att det utöver likheter också finns stora skillnader i läroplanerna som har att göra med användningen av de kateogrematiska orden. Till exempel kan de uttryck som har rang 1-5 i ett enda dokument, antas vara specifika för denna del av läroplanen. Vi kommer nu att försöka belysa de olikheter som finns. Av detta skäl gör vi en uppdelning mellan Gymnasieskolans texter och Grundskolans. Vid genomgången av Grundskolans texter ges kommentarer ägnade att framhålla intressanta skillnader mellan de två typerna av texter.

4.3.1. Gymnasieskolans läroplanstexter.

En genomgång av unika ord och ordkollokationer (tabellerna 7.1a - 7.1b i appendix) visar tydligt vilka olika syften deltexterna Syfte, Mål, Betyg och Läroplaner har.

Tabell 8. De unika enkla orden i Gymnasieskolans läroplanstexter.

Syfte	Mål	Betyg	Läroplaner
ämnen	kursen	eleven	skolan
valbara	kunskaper	godkänd	läroplanen
programmet	genomgången	insikt	skolformerna
karaktärsämnena	mål	nivå	gymnasiesärskolan
kursen		redogöra	skollagen
självständigt			

De mest frekventa orden indikerar att Syftet behandlar undervisningen, ämnen, program, etc; i Mål uttrycks de obligatoriska krav man ställer på undervisningen; i Betyg behandlas elevens roll; Läroplaner, slutligen, talar om skolans roll, uppgift, organisation, etc; Detta framgår tydligare när vi betraktar ordkollokationer och vissa grammatiska markörer. När vi jämför de tre texterna Syfte, Mål och Betyg med varandra kan vi observera en intressant semantisk skillnad som är knuten till användningen av modala hjälpverb och tempus.

I Syfte finner vi en rik användning av det modala hjälp verbet *kunna* och även ett fall av *bör(a)*: *kursen bör*, *kursen kan anpassas till*, *kursen kan anpassas mot*, *samverkan kan ske*, *kan med fördel integreras*, etc. Här uttrycks hur en viss kurs kan integreras med andra kurser på ett sätt att det framgår att det finns ett mått av valfrihet och möjlighet.

I Mål däremot, fastslås de obligatoriska krav som gäller för en kurs. Detta uttrycks typiskt med det modala verbet *skola*: *kursen skall ge*, *kurs skall eleven*, *kursen skall även*, *skall ge grundläggande*, *skall ge fördjupade*, *kursen skall också ge*, etc.

Man kan observera att i Syfte och Mål är det dominerande tempuset (detta är också en funktion av användningen av det modala hjälp verbet) futurum, dvs vad som uttrycks ligger i en relativ framtid.

Detta är inte det typiska tempuset som används i Betyg. Där är det istället presensformen som dominerar: *eleven har*, *eleven utför*, *eleven redogör*, *eleven använder*, *eleven beskriver*, *eleven hanterar*, *eleven tillämpar*, *uppnår god kvalitet på*, *eleven har god insikt*, *och arbetar ergonomiskt rätt*, *utför med viss handledning*, etc.

Användningen av 'presens indikativ' i dessa fall bidrar till att uttrycka att de kunskaper och färdigheter en elev förväntas besitta efter en viss utbildning är självklara.

Läroplanernas övergripande budskap uttrycks klart med kollokationer som *skolan skall*, *varje elev*, *skolan ansvarar*, *skolan skall främja*, *skolan skall sträva*, *överenskommelser som Sverige har*, *som anges i skollagen*, etc. Läroplanerna uttrycker således att skolan har vissa obligatoriska uppgifter, ett ansvar, alla elever omfattas av Läroplanerna, skolans arbete har också att ta hänsyn till internationella överenskommelser.

4.3.2. Grundskolans läroplanstexter

Grundskolans läroplanstexter är uppdelade i följande dokument: *Inledning*, *Strävan*, *Mål* och *Betyg* och *bedömning* där *Inledning* motsvarar gymnasieskolans *Läroplaner* och de tre senare svarar mot gymnasiets *Syfte*, *Mål* och *Betyg*.

Låt oss betrakta de enkla ord som har högst frekvens i de fyra texterna.

Tabell 9. De mest frekventa orden i Grundskolans läroplanstexter

Strävan	Mål	Betyg och Bedömning	Inledning
undervisningen	skolåret	bedömningen	huvudprincipen
samhällsorganis- tion	uppnått berättelser	bedömnings- grund	bindande regeringen
andraspråk	brev	betyg	betygssättningen
modersmål teckenspråk	grunddragen	sägs villighet	grundskole- förordningen

Grundskolans Strävan uttrycker de krav man kan ställa på undervisningen och ger en motivering för det ämnesinnehåll som erbjuds i kollokationer som: *skolan skall i sin undervisning*, *undervisningen i svenska som andraspråk*, *ämnet skall bidra till*, *undervisningen skall utgå från att*, *skall skolan i sin undervisning*, etc.

Grundskolans Mål formulerar de obligatoriska krav på resultat som skolans undervisning syftar till i frekventa kollokationer som: *som eleverna skall ha uppnått*, *mål som eleverna skall ha*, *kunna delta aktivt i samtal*, *vara van att använda ordbok*, *kunna redovisa ett arbete*, *är att utveckla elevernas kunskaper*, etc. Vid uttryckandet av dessa krav kan man notera en viss användning av det modala hjälpverbet *skola*, men också andra konstruktioner där draget av 'obligation' är betydligt mindre märkbart (*kunna delta*, *vara van*, etc).

Grundskolans Betyg och Bedömning uttrycker den kunskapsnivå eleven skall ha uppnått som ett resultat av undervisningen. Här är att märka att Grundskolans text förefaller betydligt mindre specifik än Gymnasieskolans. Exempel på ordkollokationer visar detta: *också vägas in i bedömningen, bedömningen av elevernas kunskaper, visar förmåga att utvärdera sin, är förtrogen med hur, villighet att använda språket, etc.*

Gymnasieskolans Betyg uttrycker betydligt direktare vad en elev måste kunna uppvisa.

Grundskolans Inledning anknyter, liksom Gymnasieskolans läroplaner, till nationella och politiska beslut. Skolan har en politiskt formulerad uppgift. Detta blir tydligare när vi studerar ordkollokationer som *krav staten ställer på skolan, eleven skall ha uppnått efter, de mål och riktlinjer som, etc.*

5. SPRÅKET I GYMNASIEPROGRAMMEN

I tabell 3 nedan ger vi en översikt av hur data fördelar sig på de 17 olika programmen. Programtexterna har tagits fram genom automatisk sökning efter ordet *kärnämne* eller godtyckligt morfem (ord) följt av *programmet* på rubriktexterna för textsegmenten.

Tabell 10. Språket i 17 olika program

Korpus	Förekomster	Lemmatiserade typer
Industriprogrammet	51 946	3 231
Byggprogrammet	34 334	1 952
Elprogrammet	29 402	2 904
Naturbruks-programmet	27 734	2 838
Kärnämnen	22 080	2 873
Fordonsprogrammet	21 234	2 071
Samhällsvetenskaps-programmet	20 691	2 118
Energiprogrammet	19 953	2 111
Estetiska programmet	19 701	1 903
Hotell- och restaurang-programmet	18 894	1 554
Medieprogrammet	10 084	1 182
Barn- och fritids-programmet	9 175	1 056
Omvårdnads-programmet	9 084	1 117

Naturvetenskapsprogrammet	7 506	1 355
Handels- och administrationsprogrammet	6 522	906
Livsmedelsprogrammet	6 445	771
Hantverksprogrammet	5 208	870
Totalt	319 223	11 771

I tabellen har utelämnats material från grundskolan samt läroplaner för gymnasiet. Det största programmet i antal ord räknat är industriprogrammet (51 946 ord). Det minsta är hantverksprogrammet

(5 208 ord). Byggprogrammet, elprogrammet och naturbruksprogrammet har alla mellan 35 000 och 27 000 ord. Därefter följer 6 program som har mellan 22 000 och 18 000 ord och slutligen 6 program med mellan 5 000 och 10 000 ord. I appendix ges i tabellerna 4 och 8 data för hur de olika programmen skiljer sig åt med avseende på ord och kollokationer.

5.1. Gemensamma drag.

5.1.1. Synkategorematiska ord

Som väntat finner vi stora likheter mellan de olika programmen med avseende på användningen av synkategorematiska ord (se tabellerna 4.1a-4.1g i appendix); det är ju samma grundläggande grammatik som används.

Tabell 11 nedan visar de 16 vanligaste synkategorematiska orden. Det gemensamma för orden är att de alla tillhör de tio mest frekventa orden i något program (detta utesluter dock inte vissa kategorematiska ord; uttrycket *elven* förekommer i alla 17 programmen bland de tio mest frekventa orden).

Vi ser att konjunktionen *och* är det vanligaste synkategorematiska ordet i de 17 olika programmen; därefter prepositionerna *för*, *i*, *av*, *med* och *på*., det modala hjälp verbet *kunna*, den underordnande konjunktionen *att* (även infinitivmärke), etc. Notabelt är att vi inte återfinner några pronomen bland de 16 vanligaste synkategorematiska orden (se sektion 2.3).

Tabell 11. De mest frekventa synkategorematiska orden i de 17 gymnasieprogrammen.

uttryck	förekomst i antal gymnasieprogram
och	17
för	15
i	15
av	14
med	13
på	10
kunna	8
att	6
kan	5
om	4
som	4
skall	2
samt	1
till	1
en	1
är	1

Man kan således säga att med hänsyn till användningen av grammatiska funktionsord kännetecknas språket i de olika programmen av en hög grad av uniformitet.

5.1.2. Kategorematiska ord.

Men också vad ämnesinnehållet beträffar kan vi finna tydliga gemensamma drag. Tabell 9 utgör resultatet av en genomgång av de 10 mest frekventa kategorematiska orden i de 17 gymnasieprogrammen. Vi ser att tre uttryck - *eleven*, *kursen* och *kunskaper* - återfinns bland dessa 10 mest frekventa uttryck i alla 17 programmen. Därefter finner vi uttryck som *godkänd*, *arbetet*, *insikt*, *utföra* och *redogöra*, etc.

Tabellen kunde ha utökats till att omfatta de uttryck som endast förekommer i två program: *människor*, *godtagbar*, *arbetsuppgifter*, *funktion*, *bild*, *företag*, *verksamhet* och *texter*. De uttryck som bara är högfrekventa i ett program bör betraktas som programspecifika (dessa uttryck behandlas i 5.2. nedan).

Tabell 12. De vanligaste kate-gorematiska orden i de 17 gymnasieprogrammen.

Uttryck	förekomst i antal gymnasieprogram
eleven	17
kursen	17
kunskaper	17
godkänd	13
arbetet	11
insikt	9
utföra	9
redogöra	9
kvalitet	5
självständigt	5
tillämpa	3
språk	3
nivå	3
förmåga	3
betydelsen	3

Om vi betraktar enbart de vanligaste av dessa ord ser vi att man kan avläsa ett samband mellan ordens lexikaliska innehåll och den verksamhet som beskrivs:

eleven: betecknar den mänskliga agent runt vilken hela utbildnings-verksamheten kretsar;

kursen: betecknar en instrumentell process eller konstruktion i verksamheten;

kunskaper: betecknar en majoritet av de egenskaper och relationer eleven ska tillägna sig;

godkänd: betecknar en egenskap som är resultatet av en evaluering relativt ett specificerat mål i skolans verksamhet;

arbetet: (i detta sammanhang) betecknar den process där eleven tillägnar sig kunskap;

insikt: betecknar liksom *kunskap* egenskaper/relationer eleven skall tillägna sig inom ett visst kunskapsområde;

utföra: betecknar den relationella process vari eleven ges möjlighet att praktiskt demonstrera en viss kunskap;

redogöra: betecknar den relationella process vari eleven ges möjlighet att teoretiskt demonstrera en viss kunskap;

Sammanfattningsvis kan vi säga att de mest frekventa enkla orden utgörs av:

- a) substantiv som refererar till central entitet i skolan - *eleven, kursen*;
- b) substantiv som refererar till reiferad egenskap - *kunskaper, insikt*;
- c) verb som refererar till relationella processer: *utföra, redogöra*.

När vi betraktar vanliga ordkollokationer finner vi återkommande mönster (se speciellt abellerna 4.5a - 4.5g i appendix).

Ett viktigt inslag i programbeskrivningarna är att formulera de krav som är förenade med en viss kurs:

efter genomgången kurs skall eleven ...

Denna femordskollokationen återfinns i alla programbeskrivningar.

Kunskap är givetvis något som betonas:

skall fördjupa elevernas kunskaper ... (Kärn)

skall ge fördjupade kunskaper om ... (Omvårdnad)

skall ge grundläggande kunskaper om ... (Energi, Fordon, Industri, Barn och Fritid)

skall (även) ge kunskaper om ... (Barn och Fritid, Livs, Naturbruk, Naturvetenskap, Bygg, El, Estet).

Kvalitet betonas i flera program med klar yrkesinriktning:

kvalitet på det utförda arbetet ... (Bygg, Hantv, Industri, Barn och Fritid)

kvalitet på de utförda uppgifterna ... (Energi, El, Industri)

Egen initiativförmåga uttrycks som en önskvärd egenskap, dock bara i två program:

eleven tar egna initiativ (...Estet, Medie).

Medvetenhet av olika slag, t ex, om risker i arbetet, framhålls som viktigt i flera yrkesinriktade program:

medveten om de säkerhetsrisker som... (Energi, El, Industri).

Förmågan att tillämpa viss kunskap betonas i åtskilliga program:

tillämpa sina kunskaper på ett...(Estet, Hantv, Hotell, Medie, Livs, Naturbruk).

Det finns ett fåtal uttryckssätt som återkommer i alla programbeskrivningar, men vi kan också observera att ett litet antal program kännetecknas av vissa gemensamma drag. Så förefaller, t ex, Energi-, El- och Industriprogrammen bilda en egen grupp där inriktningen mot ett bestämt yrke är mera klart uttalad.

5.2. Särskiljande drag

För att lättare kunna belysa de skillnader som råder mellan program-beskrivningarna inom gymnasieskolan har vi valt att programvis presentera ett antal exempel på både enkla ord och ordkollokationer ägnade att belysa programmens särart (se tabellerna 8.1a.- 8.5e, speciellt 8.5a - 8.5e i appendix vilka representerar unika ord och ordkollokationer).

Barn- och fritidsprogrammet

I Barn- och fritidsprogrammet avspeglas ett allmännare förhållningssätt än det mer traditionellt kunskapsmässiga med hjälp av uttryck som *barn* och *ungdomar* : *barn* (68), *fritid* (36), *förhållningssätt* (30), *ungdomar* (29), *ledarskap* (28).

Bland mer frekventa ordkollokationer finner vi: *barn och fritid som verksamhetsområde* (9)... *med behov av särskilt stöd* (7)...*erfarenheter av och kunskaper om* (6)... *ungdomar med behov av särskilt* (5)... *och ungdomar med behov av* (5)... *barn och ungdomar med behov* (5).

Byggprogrammet

Byggprogrammet förbereder direkt för en yrkesutbildning. Programmet syftar till att ge framför allt praktiska kunskaper och färdigheter som krävs inom byggindustrin, men också mer teoretisk kunskap som rör material och maskiner.

De mest frekventa orden är: *eleven* (1360), *arbetet* (818), *utföra* (700), *nivå* (358), *arbetsuppgifter* (255), *personlig* (252), *ergonomiskt* (243), *skyddsutrustning* (205), *material* (193), *maskinell* (170).

I frkventa kollokationer fokuseras också på de personliga risker som är förenade med byggarbete: *och arbetar ergonomiskt rätt* (153)

Miljörisker och miljöhänsyn uttrycks även i kollokationer: *och med miljöhänsyn samt använda* (80).

Elprogrammet

Elprogrammet förbereder också för en yrkesutbildning. Här ligger tonvikten mera på installation och avhjälpande av fel:

utföra (448), *felsökning* (132), *handböcker* (105), *installation* (94), *fackböcker* (92), *manualer* (78). Ett väsentligt inslag förefaller att vara förtrogenhet med användning av handböcker och manualer.

I utbildningen ingår att utföra praktiska uppgifter under lärares överinseende, liksom utvecklandet av förmågan att formulera och analysera problem inom elområdet. Vi finner kollokationer som: *i samverkan med lärare hämta* (52)...*varierande kvalitet på de utförda* (49)... *eleven utför med stöd av* (33)...*uppnådd kvalitet analysera och formulera* (32)...*kvalitet analysera och formulera enklare* (32).

Energiprogrammet

Energiprogrammet ger kunskaper om drift av olika slag av energianläggningar, både till lands och till sjöss: *drift* (67), *anläggningar* (50), *vattenkraftanläggningar* (20), *idrifttagning* (20), *energitekniska* (19), *fartyg* (19), *energiprogrammet* (17)

Men också energianläggningars uppbyggnad och funktion, liksom de säkerhetsrisker som kan förknippas med sådana anläggningar betonas i utbildningen med hjälp av kollokationer som de som följer:

om de säkerhetsrisker som finns (14)...*kunskaper om uppbyggnad och funktion* (13)...*sett från säkerhetssynpunkt och uppvisar* (12)...*skall utveckla förmågan att förstå* (10)...*är väl medveten om de* (10)...*samt färdigheten i att utföra* (9).

Estetiska programmet

De mest frekventa orden ger en överblick av de ämnen och grundläggande begrepp som ingår i det Estetiska programmet: *bild* (122), *form* (116), *dans* (93), *musik* (63), *gestaltning* (62), *teater* (52), *musikaliska* (53), *scenisk* (39).

Programmet betonar också egenskapen 'självständighet' liksom en förmåga att kunna bedöma och värdera estetiska egenskaper. Detta uttrycks i kollokationer som de följande: *eleven kan bedöma och värdera* (14)...*genomför givna arbetsuppgifter självständigt och* (10)...*eleven genomför givna arbetsuppgifter självständigt* (10)...*viss handledning bedöma och värdera* (9)...*till för området grundläggande fakta* (9)...*med viss handledning bedöma och* (9).

Fordonsprogrammet

Fordonsprogrammet syftar till att ge kunskaper om uppbygganden av olika maskinella fordon och färdigheter i att ge service, lokalisera och åtgärda fel hos fordon: *lärare* (133), *fordon* (118), *komponenter* (92), *service* (80), *byta* (39), *gods* (37).

Utbildningen sker med varierande grad av lärarhandledning. Här finner vi kollokationer som: *med ringa stöd av lärare (25)...stöd av lärare och tillämpar (24)...för funktion och uppbyggnad av (24)...eleven värderar och analyserar med (24)...uppbyggnad av komponenter och system (24)...och uppbyggnad av komponenter och (24)...funktion och uppbyggnad av komponenter (24).*

Man kan observera att de mest frekventa uttrycken inte betonar några riskmoment eller miljöfaror i verksamheten.

Handels- och administrationsprogrammet

Programmet är, förutom just handel och administration, inriktat även mot turism och konferenser: *handel (30), administrationsprogrammet (16), turism (15), konferenser (15), affärskommunikation (13).*

Kommunikationens betydelse framhålls liksom ett serviceinriktat beteende vilket uttrycks i frekventa kollokationer som:

och förmedlar information genom att (12)...information genom att använda moderna (12)...förmedlar information genom att använda (12)... som förekommer i samband med (6)...kursplaner 94 handels- och administrationsprogrammet (4)...uppträder på ett serviceinriktat sätt (3)

Hantverksprogrammet

De mest frekventa uttrycken som förekommer i Hantverksprogrammets texter talar om hantverk på ett mycket allmänt sätt. De utförande- processer och verktyg som ingår i ämnet nämns inte: *hantverksteknik (16), hantverk (13), färg (12), hantverksområdet (10), hantverksinriktning (9).*

Däremot framhålls i kollokationer vikten av ett ergonomiskt arbetssätt och vikten av att använda personlig skyddsutrustning:

vid utförandet av arbetsuppgifterna och (4)...och kan arbeta ergonomiskt rätt (4)...kan arbeta ergonomiskt rätt och (4)...nivå använder eleven personlig skyddsutrustning (4)...eleven personlig skyddsutrustning och arbetar (4)...använder eleven personlig skyddsutrustning och (4).

Hotell- och restaurangprogrammet

De vanligaste enkla uttrycken är följande: *arbetsplatsens (55), hotell (49), hygien (47), livsmedel (46), tillagar 840), specialkost (35), dryck (31), mat (24), hygienbestämmelser (24)*

Säkerhet, hälsa, miljöhänsyn, hygien och ergonomi är de begrepp som klarast framhålls. Detta ser vi i kollokationer som:

säkerhetsföreskrifter och ergonomiskt riktiga arbetsställningar (23)... personlig hygien och arbetsplatsens hygien (15)...på ett från miljö- och (14)...miljö- och hälsosynpunkt säkert

sätt (14)...från miljö- och hälsosynpunkt säkert (14)...ett från miljö- och hälsosynpunkt (14).

Industriprogrammet

Industriprogrammet skiljer sig något från de program vi hittills kommenterat i sitt betonande av eleven, kursen, godkänd, uppnår, etc:

eleven (1768), kursen (930), utföra (818), godkänd (403), uppnår (229), verktyg (157), produkter (152), tillverka (110), säkerhetsrisker (93), miljösynpunkt (92), tillverkning (91); men uttrycker också inriktningen mot produktion, tillverkning, etc.

De vanligaste ordkollokationerna framhåller vikten av arbetsskydd och miljöhänsyn: *på ett från skydds- och (80)...ett från skydds- och miljösynpunkt (78)... arbeta på ett från skydds- (76)...från skydds- och miljösynpunkt säkert (74)...skydds- och miljösynpunkt säkert sätt (68)...kunna arbeta på ett från (58).*

Kärnämnen

Kärnämnen skiljer sig klart från de program vi hittills betraktat i inriktningen mot teoretisk kunskap: *ämnen (177), undervisningen (71), studier (66), samhällskunskap (37), livsåskådningar (37), samhällsfrågor (36, studera (31), skrivandet (25), identitet (25), teknologi (24).*

Kärnämnen har en klart humanistisk prägel i sitt betonande av kulturskillnader, historiskt perspektiv, och mänsklig gestaltungsformåga och social insikt, men behandlar och naturens betydelse. Frekventa kollokationer illustrerar:

från olika tider och kulturer (4)...uttrycksmedel för att gestalta en (3)...texter från olika tider och (3)...som påverkar människors hälsa (3)...skall fördjupa elevernas kunskaper om (3)...samhälle och natur och därmed (3).

Livsmedelsprogrammet

Livsmedelsprogrammet ger kunskaper om behandlingen och beredningen av råvaror till färdiga livsmedel: *råvaror (42), kött (33), egenkontrollprogrammet (27), riktiga (27), arbetsställningar (27), förpackningsmaterial (20), charkuterivaror (20).*

Vidare ger programmet kunskaper om arbetsorganisation, olika metoder och tekniker liksom de bestämmelser som reglerar verksamheten, vilket uttrycks i kollokationer som:

eleven organiserar arbetet och framställer (10)...metoder och tekniker som tillämpas (9)...för att uppfylla bestämmelserna enligt (9)...att uppfylla bestämmelserna enligt egenkontrollprogrammet (9)...på ett yrkesmässigt sätt och (9).

Medieprogrammet

De mest frekventa uttrycken ger en översikt över de olika medier som behandlas inom programmet: *bild* (109), *grafisk* (39), *kreativt* (39), *medier* (38), *ljud* (31), *rörliga* (31), *fotografiska* (30), *budskap* (26), *medieprogrammet* (26).

Programmet, som givetvis betonar egenskapen kreativitet, ger en mycket bred behandling av olika medier genom att förutom nyare tekniska innovationer också behandla äldre kunskaper inom området. Detta finner vi uttryckt i kollokationer som dessa:

kreativt sätt i nya sammanhang (23)...*tillämpa tidigare och nya kunskaper* (16)...*tidigare och nya kunskaper på* (16)...*och nya kunskaper på ett* (16)...*nya kunskaper på ett kreativt* (16)...*ha erfarenhet av arbete med* (12).

Naturbruksprogrammet

De vanligaste orden betecknar centrala processer och referenter i modernt jordbruk, men vikt läggs och vid egenskaper som 'effektiv' och 'biologisk': *sköta* (77), *djur* (58), *växer* (45), *hästar* (42), *odling* (41), *biologiska* (37), *effektiv* (27), *daglig* (26), *växtnäring* (22), *utfodring* (21). Modernt jordbruk är en teoretiskt väl förankrad verksamhet men kännetecknas också av liknande risker som kan förekomma i industriarbete. Dessa betydelser framgår av följande kollokationer:

med stöd av litteratur för (24)...*kunna förebygga risker i arbetet* (23)... *redogör med stöd av litteratur* (23)...*till och kunna förebygga risker* (22)...*och kunna förebygga risker i* (22)...*känna till och kunna förebygga* (22).

Naturvetenskapsprogrammet

Naturvetenskapsprogrammet är det program där uttrycken *vetenskap* och *experimentella* tillhör tillhör de mest frekventa, men vi finner också uttryck som *filosofi* (17) och *filosofiska* (11) liksom mera förväntade uttryck som *växer* (24), *naturvetenskapsprogrammet* (22), *naturbruket* (12), och *naturvetenskap* (10).

Programmets diversifiering uttrycks av kollokationer som:

vatten och luft (7)...*den tekniska grenen* (4)...*växtrikets systematiska indelning* (3)...och *kärnämnet naturkunskap* (3)...och *fysiologiska livsprocesserna* (3)...och *djurens utveckling* (3).

Eleven ska både tillägna sig kunskap om naturen liksom att förstå hur människans och hennes verksamheter kan påverka naturen. Följande kollokationer uttrycker dessa mål: *kunna beskriva och tillämpa några* (3)..*växter samt lokalt förekommande fridlysta* (2)..*växter och djur påverkar arternas* (2)...*vilka konsekvenser människans verksamhet kan* (2)...*viktiga begrepp hos och samband* (2)...*verksamhet kan ha för naturen* (2)

Omvårdnadsprogrammet

Programmets inriktning illustreras tydligt redan av de mest frekventa enkla orden: *sociala* (69), *omvårdnad* (52), *omsorg* (45), *samarbete* (833), *sjukdom* (29), *närstående* (27), *arbetslag* (22), *sjukdomstillstånd* (20), *patienter* (18), *hälso-* (17).

Programmet förbereder således för ett yrke där vård av sjuka utgör den centrala uppgiften och där *sociala* hänsyn är andra viktiga begrepp.

Verksamheten förutsätter en hög grad av *samarbete*, vilket uttrycks i frekventa kollokationer som:

samarbeta och samverka (11)...*och samverkar inom* (9)...*social omsorg och* (8)...*reaktioner och förändringar* (8)...*betydelsen av samarbete* (8)... *inom ett arbetslag* (8).

Samhällsvetenskapsprogrammet

De mest frekventa orden ger oss en indikation på den ämnesmässiga spännvidden inom programmet: *språk* (148), *grekiska* (49), *dokument* (28), *latin* (26), *vetenskapliga* (20), *latinska* (20), *antika* (20), *samhällsvetenskapsprogrammet* (18). Det är således språk i allmänhet och även klassiska språk i någon mån, med en vetenskaplig inriktning, som utgör kärnan i programmet med en koppling till samhällsvetenskap och kulturskillnader.

Ordkollokationer som dessa illustrerar tydligare: *ansvar för sin inläring* (12)...*och kultur i målspråksländerna* (11)...*levnadssätt och kultur i* (11)...*sitt sätt att lära* (10)...*latin med allmän språkkunskap* (9)...*i humaniora eller samhällsvetenskap* (6)...*målet för kursen är att* (21)...*för kursen är att eleverna* (19)...*levnadssätt och kultur i målspråksländerna* (11).

5.3. Sammanfattning av programjämförelser.

Jämförelsen mellan de olika programmen i Gymnasieskolan visar att det finns både likheter och olikheter.

I den första jämförelsen (tabell 8) som undersöker användningen av de synkategorematiska orden kunde vi observera klara likheter mellan programmen. De vanligaste gemensamma orden är *och*, *för*, *i*, *av*, *med*, *på*, *kunna*, *att*, *kan*, *om*, *som*, *skall*, *samt*, *till*, *en* och *är*.

Även vid undersökningen av de kategorematiska orden (tabell 9) finner vi ett antal begrepp som är gemensamma för de olika programmen. De ord som uttrycker dessa begrepp är: *eleven*, *kursen*, *kunskaper*, *godkänd*, *arbetet*, *insikt*, *utföra*, *redogöra*, *kvalitet*, *självständigt*, *tillämpa*, *språk*, *nivå*, *förmåga* och *betydelsen*.

I studiet av frekventa kollokationer ser vi också likheter över programmen som har att göra med preciseringen av de krav som ställs på utbildningen och uttryckandet av begrepp som 'kunskap', 'kvalitet', 'medvetenhet' och 'förmågan att tillämpa viss kunskap'. Det intressanta är att endast 'kunskap' verkar vara gemensamt för alla program.

Men det finns alltså klara skillnader mellan programmen som uttrycks i frekventa ord och ordkollokationer. Program som Naturvetenskap och Samhällsvetenskap fokuserar mer på teori, medan yrkesinriktade program som Bygg och El förenar både teori och praktisk färdighet. Andra program som Barn och Fritid och Omvårdnad inför också en social dimension. Slutligen kan man se att vissa program kan inordnas under mer traditionellt definierade kunskapsområden, medan andra program inför nya kunskapsområden.

6. SLUTORD

Vår rapport har visat att skolverkets språk allmänt sett karakteriseras av låg ordrikedom. Antalet olika ordtyper per 10 000 ord är något lägre än i vanligt talspråk och knappt hälften så många som i skriftspråk hämtat från tidningar och romaner.

Språket karakteriseras vidare av en långtgående upprepad användning av standardkollokationer. Om man tar bort de kollokationer som enbart består av synkategorematiska ord visar det sig att skolverkskorpusen, trots att den bara är ca 70% så stor som de talspråks- och skriftspråkskorpusar vi använt, innehåller mycket fler kollokationer. Se tabell 2 i appendix och tabell 13 nedan.

Tabell 13 Antal högfrekventa kollokationer

	Skolverk	Talspråk	Skriftspråk
Par > 200	85	2	0
Tripler > 150	81	1	0
Kvadrupler > 130	60	0	0
Kvintrupler >120	48	0	0

Skolverkstexterna har alltså en upprepad användning av standardkollokationer som är avsevärt mycket högre än vad som är vanligt i de tal- och skriftkorpusar vi använt som jämförelse. Vi har alltså att göra med ett språk som kännetecknas av upprepad användning av vissa termer och konstruktioner.

Ett annat drag i skolverkets språk är den höga andelen kategorematiska ord bland de mest frekventa. Bland de 100 mest frekventa orden utgör de kategorematiska orden 45%, vilket kan jämföras med 2% i tal och skriftkorpusarna (se tabell 2.1b i appendix). Man har inte behov av en lika stor andel struktur- och funktionsord som i andra typer av språk. Troligen beror detta på att man skriver med en klar målsättning given av kontexten. Ord klart relaterade till skolverkets verksamhet (t ex *eleven, kursen, kunskaper, utföra, arbete, redogöra, godkänd, insikt, kvalitet, självständigt* för att bara upprepa de 10 mest frekventa kategorematiska orden) kan föras in direkt utan anvisningar till läsaren.

Den syntaktiska strukturen i skolverkets språk kan karakteriseras i termer av ett antal drag som skiljer sig från talspråk och även mindre specialiserat skriftspråk:

- a) bruket av prepositionsfraser av typen *efter genomgången kurs...*
prepositionsfrasen känns tung genom närvaron av participet *genomgången* (talspråket skulle här använda sig av en adverbial bisats som, t ex, "när eleven har klarat kursen...", där subjektet skulle referera till den aktuella huvudpersonen).
- b) samordnade prepositionsfraser av typen *kunskaper om och färdigheter i...*
Samordningar av detta slag är ovanliga i andra språkliga genrer;
- c) komplexa verbfraser av typen 'modal + infinitiv': *kan redogöra*;
- d) uttryckandet av 'sättsadverbial' med hjälp av tyngre prepositionsfraser som, t ex, *arbeta på ett ergonomiskt riktigt sätt* (jfr med en lättare konstruktion som *arbeta ergonomiskt riktigt*;
- e) kravet på språklig precision kräver överhuvud taget ett stort antal specificeringar av olika huvudord: *kvalitet på det utförda arbetet, säkerhetsrisker som kan finnas, ge grundläggande kunskaper om...*

Sammanfattningsvis kan man säga om den syntaktiska strukturen att den i viss utsträckning formas av de lexikala val som görs. I stället för ett uttryck som 'eleven ska kunna X' väljer man i skolverkets texter att uttrycka sig 'eleven ska ha kunskap om X'. Kraven på textinnehåll organiseras analytiskt utifrån begrepp som 'kunskap', 'kännedom', 'färdighet', etc och det kan kännas naturligt för författarna att välja de lexikala uttryck som reifierar sådana begrepp, dvs abstrakta substantiv.

Vad som skiljer de olika texterna inom skolverkskorpusen från varandra är först och främst val av kateogrematiska termer, i andra hand val av kollokationer. Det förefaller däremot inte möjligt att urskilja syntaktiska skillnader inom de olika texterna.

Inom de olika texterna kan vi se vissa skillnader. Om vi jämför gymnasium med grundskola i stort, så framgår det att gymnasiets texter i högre grad fokuserar på eleven och elevaktiviteter än vad som görs i grundskolans texter. Begreppet 'självständighet' är också ett av de begrepp som ges uttryck i gymnasieskolans texter. Grundskolans texter fokuserar mera på skolans arbete, ämnesindelning och krav än på eleven själv. Grundskolans texter uttrycker klart skolans ansvar för språk och språktillägnande (däribland svenska som andraspråk).

Den tydligaste skillnaden mellan gymnasiets och grundskolans texter utgörs av de uttryck i gymnasiets texter som anknyter till ämnesområden (mer yrkesinriktade program) som inte återfinns i grundskolan.

När vi betraktar läroplanstexterna finns det flera jämförelser man kan göra. Låt oss först jämföra gymnasiets fyra texter Syfte/kommentar, Mål, Betygskriterier och Gymnasieläroplaner med varandra. Det framgår att Syfte/kommentar behandlar

undervisning, ämnen och program, medan Mål framställer de obligatoriska kraven på undervisningen. Betyg behandlar elevens roll och de krav man kan ställa på denne; Gymnasie-läroplaner, slutligen, klargör skolans roll, uppgift och organisation. Vi jämför därefter grundskolans fyra texter Kursplan/strävan, Mål, Betyg och bedömning och Inledning inbördes. Kursplan/strävan formulerar krav på undervisningen och motiverar ämnesinnehåll. Grundskolans Mål formulerar de obligatoriska krav på resultat som undervisningen syftar till. Betyg och bedömning behandlar främst eleven och den kunskapsnivå man kan kräva av eleven som ett resultat av skolans undervisning. Grundskolans Inledning, slutligen, ger uttryck för skolans uppgift i ett vidare perspektiv, t ex genom hänvisning till politiskt tagna beslut.

Slutligen jämför vi gymnasiet och grundskolans läroplaner inbördes. Vi finner då att även om läroplanernas fyrdelning (i Syfte, Mål, Betyg, etc) är densamma så kan man ändå observera man skillnader i betoning. Gymnasiets Syfte är mer allmänt hållet än Grundskolans Strävan som är mera specifikt med avseende på ämne, där framför allt språkets vikt betonas.

Grundskolans Mål är betydligt specifikare än gymnasiets Mål. I Grundskolans texter nämns, t ex, konkreta uppgifter som eleverna skall klara att utföra (brev och berättelser). Gymnasiets Betyg uttrycker däremot mycket mera direkt vad en elev måste kunna presteras. Vid jämförelsen mellan Gymnasiets Läroplaner och Grundskolans Inledning fann vi inga tydliga skillnader.

En tredje skillnad vi vill peka på avser skillnader mellan gymnasieskolans program. De skillnader som råder mellan olika program uttrycks klart med hjälp av kateorematiska termer och kollokationer. Vi vill framhålla några intressanta skillnader: kvalitet är något som främst förknippas med yrkesinriktade program; egen initiativförmåga förefaller vara en egenskap som främst elever inom mer konstnärliga områden skall tillägna sig; medvetenhet betonas i flera yrkesinriktade program, och då främst som medvetenhet om risker i arbetet. Vissa program skiljer ut sig genom att betona tillämpandet av kunskap.

LITTERATURLISTAN

Allwood, J. (red.) "Talspråksfrekvenser". 1996 och senare uppl. Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics S20. Dept. of linguistics, University of Göteborg.

Skolverket (1994)

GyVux 1994/96:1	Barn- och fritidsprogrammet
GyVux 1994:2	Byggprogrammet
GyVux 1994:3	Elprogrammet
GyVux 1994:4	Energiprogrammet
GyVux 1994/96:5	Estetiska programmet
GyVux 1994:6	Fordonsprogrammet
GyVux 1994/96:7	Handels- och administrationsprogrammet
GyVux 1994:8	Hantverksprogrammet
GyVux 1994:9	Hotell- och restaurangprogrammet
GyVux 1994:10	Industriprogrammet
GyVux 1994:11	Livsmedelsprogrammet
GyVux 1994:12	Medieprogrammet
GyVux 1994:13	Naturbruksprogrammet
GyVux 1994/95:14	Naturvetenskapsprogrammet
GyVux 1994:95:15	Omvårdnadsprogrammet
GyVux 1994/95:16	Samhällsvetenskapsprogrammet
GyVux 1994/96:17	Programhandledning, läsåret 1996/97
GyVux 1994/96	Ändringar och tillägg 1, läsåret 1996/97